

Een leven lang leren

Coenraad van Houten komt licht hijgend de laatste trap op naar het redactielokaal op de tweede etage. Hij is een fors gebouwde, kracht en gezondheid uitstralende man aan het begin van zijn tachtigste levensjaar. Zijn reis- en werkprogramma is ook gewoonweg adembenemend en het is geen wonder dat hij drie kwartier te laat op de afspraak met Motief verschijnt. Engeland, Nederland, Duitsland, weer Engeland, Frankrijk, Canada en dat alles binnen een paar weken. Opvallend is de bezetenheid voor zijn levenswerk: het leren aan en van volwassenen en vooral het proces van dat leren. Geen tijd voor beuzelarijen en plichtplegingen, geen koffie: meteen aan het werk. Het gaat hier om een leven toegewijd aan antroposofie, maar ook aan studie en praktisch werk te midden van mensen, talloos veel mensen - uit alle richtingen en van vele nationaliteiten. Zonder twijfel is Van Houten een echte wereldburger en eigenlijk was hij dat al in de wieg.

Toon Schmeink

'Ik ben in 1922 in Bussum geboren uit een Hollandse vader en een Amerikaanse moeder. Verder had ik nog een Duitse grootmoeder en een Engelse grootvader. Ik stam uit de "chocoladefamilie" Van Houten en groeide op in een ondernemersklimaat. Mijn grootvader woonde vlakbij de fabriek in Weesp in de Villa Casparis, nu een beschermd pand. Die naam "Van Houten" is eigenlijk nog steeds vrij bekend en dat komt mede omdat mijn grootvader een grote rol heeft gespeeld in het ontwikkelen van de reclame in Nederland. Hij zag de ontwikkeling van de reclame in 1904-1905 in Amerika en hij bracht die methoden naar Nederland en paste ze toe op de reclame voor zijn eigen fabriek. Mijn moeder was kunstschilder en dus leefde ik als kind zowel in de kunstwereld als in het ondernemersklimaat. Mijn vader hertrouwde later met een antroposofe, mevrouw Wegerif. Met haar kwam - toen ik een jaar of vier, vijf was - de invloed van de antroposofie in het gezin. Ik kreeg het als het ware met de paplepel ingegoten, maar toen ik een jaar of negentien was, wilde ik er niets meer mee van doen hebben. Dat kwam pas veel later weer, toen ik zo ongeveer drieëndertig jaar oud was. Maar daarvoor gebeurde er nog wel het een en ander dat voor dit verhaal van belang is. In 1944, ik was toen tweeëntwintig, ben ik Nederland ontsnapt door de frontlinie in Brabant met geheime papieren van de illegaliteit, als een soort spion. Nadat ik die papieren in Eindhoven had afgeleverd kwam ik na veel omzwervingen in Amerika terecht en heb daar anderhalf jaar de mariniersopleiding gedaan. Daarna ben ik naar Indonesië gestuurd, ook weer anderhalf jaar. In Indonesië waren we met onze eenheid betrokken bij de acties. Dat heeft me sterk gevormd, omdat je op zo'n jonge leeftijd in korte tijd ontzettend veel meemaakt. Toch gaf het ondanks alle ellende ook een geweldige rijkdom aan indrukken van de verschillen tussen west en oost. Toen ik in 1948 terugkwam als zesentwintigjarige had ik natuurlijk helemaal geen zin meer om te gaan studeren. Bij het zoeken naar een nieuw beroep had ik in Djakarta een groot bord gezien met "Java-China-Japan-lijn" en ik dacht meteen: dat is het. Maar ik moest eerst naar Holland terug en vandaar werd ik uitgezonden naar Hong Kong. Inmiddels was ik getrouwd met Djobs Engel en in Hong Kong werd onze oudste zoon Douwe geboren. Drie jaar Hong Kong en daarna opnieuw naar Indonesië; in totaal vijf jaar lang in de Oost voor deze maatschappij. Op mijn drieëndertigste kwam ik weer terug en op aandringen van mijn vader kwam ik bij de chocoladefabriek van Korf aan de Omval in Amsterdam. Hij had de Van Houtenfabriek inmiddels verlaten. Tussen mijn vader en zijn partner in zaken ging het mis en zo stond ik weer op straat. Toen kwam echt het moment van "wat nu, wat ga je doen?" Ik was intussen weer opnieuw de antroposofie tegengekomen en zocht een antroposofisch beroep.'

Hoe?

'Dat zal ik je precies vertellen. In Amsterdam was er een lezing van Willem Zeylmans van Emmichoven over oost en west. Ik ging daar heen met zo'n houding van "ik ben in de Oost en in de West geweest en als jij één woord fout zegt, dan heb je het wel gehad met mij." Ik zat daar en ik zie het nog voor mij hoe Zeylmans die werelden schilderde. Ineens wist ik met volledige zekerheid: ja, zo zijn de spirituele achtergronden van die beide werelden, daar geeft de antroposofie een antwoord op. Het werd een levensthema en een van mijn vele interessegebieden, de volkerenpsychologie. Mijn belangstelling lag vooral bij die gebieden waar Rudolf Steiner nog weinig over gezegd had: buiten Europa. Zeylmans is voor mij een groot leermeester geweest en eigenlijk mijn toegangspoort tot de antroposofie. Dat beleef ik vandaag nog altijd even sterk als toen.'

'Daar stond ik dan: vijfendertig jaar, een gezin en geen werk. Maar al heel snel, binnen een week had ik de keus uit drie aanbiedingen. Ik koos voor het NPI Instituut voor Organisatieontwikkeling. Dat draaide al een paar jaar en er werkte een man of tien, twaalf. Ik kwam er tegelijk met Lex Bos. Maar de keus was interessant, want die organisatiekunde was mijn vak helemaal niet. Ik had wel veel bedrijfservaring, maar wist niets van psychologie, sociologie en zo meer. Ik werd daar vooral gezien als de praktijkman.

De initiatiefnemer van het NPI, Bernard Lievegoed, zei dat ik wel kon komen, maar dat ik 's avonds moest gaan studeren. Daar had hij natuurlijk gelijk in en dus ben ik een paar jaar avondcursussen psychologie, sociologie, sociale pedagogie en dergelijke gaan doen op het Nutsseminarie in Amsterdam. Eerst wist ik natuurlijk helemaal niet of ik dat werk allemaal wel aankon. Na een jaar of vier, vijf werd het duidelijk dat het wel degelijk mijn vak was en vooral door mijn bedrijfservaring wist ik goed met ondernemers om te gaan. Ik sprak als het ware hun taal en kreeg via hen veel nieuw werk.

In 1975 kwam er een uitnodiging van het Engelse Emerson College om daar sociale wetenschappen te doceren. Ik had het gevoel dat ik dat kon en dat ik op de vraag van John Davy moest ingaan. Ook was ik in de vijftig en had sterk het gevoel dat ik iets nieuws moest beginnen. Ik ben dus niet weggelopen bij het NPI, maar kreeg een gerichte vraag van Davy die mij sterk aansprak. Toen begon in Engeland de volwassenenopleiding: samen met een Amerikaan, Chris Schaeffer, heb ik het Centre for Social Development opgezet om de opleidingen voor volwassenen een goede en zichtbare basis te geven. We zouden niet zozeer organisatie-adviezen geven, maar juist mensen opleiden voor sociale initiatieven, een opleidingscentrum dus. Mijn hoofdtaak was een jaarcursus voor sociale vaardigheden. Dat sloot natuurlijk mooi aan bij mijn voorgaande werk bij het NPI, maar het doel was anders. Het was voor mij ook volstrekt duidelijk dat ik dat werk nog nooit gedaan had. Mijn vrouw Djobs waarschuwde me en zei: besef waaraan je begint. Zij werkte op De Reehorst bij het propedeutisch jaar van de Vrije Hogeschool en zij had dat opleidingswerk dus wel gedaan. Djobs ging mee naar Engeland en daar begon het echte sociaal-pedagogische werk voor volwassenen met heel veel reizen over de hele wereld, want het was echt een internationaal gericht initiatief.' 'We waren daar heel zelfstandig want we vielen buiten de strikte Emerson-organisatie. Daardoor konden we ook onze eigen ontwikkeling volgen en zijn er heel veel mensen opgeleid voor sociale vernieuwing. Ik deed daar ontzettend veel ervaring op met volwassenenpedagogie. De situatie was ideaal om eindeloos te experimenteren, met gespreksvormen, lesvormen, enzovoort. Het was een heel rijke tijd en aan het eind daarvan deden we dan nog eens vier weken opleidingscursus voor opleiders.

Wat aan dat alles ten grondslag lag, was de vraag die mij altijd heeft beziggehouden: hoe leert de volwassene? Een volwassene leert anders dan een kind, maar hoe anders? Die vraag heeft mij altijd ongemeen geboeid.'

Waarom eigenlijk?

'Het gaat erom hoe je zo'n vraag tegenkomt. Op mijn tweeëntwintigste jaar ongeveer beleefde ik heel sterk dat alles wat ik om mij heen aan opleidingen zag altijd was gebaseerd op de 'school'cultuur, het 'school'milieu en de 'schoolse' manier van leren. Sterk voorbeeld: aan het eind van de schooltijd doe je examen en dan herhaal je wat je hebt

geleerd. Die herhaling van hetzelfde is in feite een biologisch proces en geen creatief proces. Ik kwam die vraag altijd weer tegen bij de volwassenenpedagogie, omdat ik merkte dat mensen steeds weer geblokkeerd raken in het creatief zijn door dat schoolse systeem. Daar liep je steeds maar weer tegenaan. Toen kwam ik een boek tegen van Christof Lindenau en die had de zeven levensprocessen ontdekt, de processen van het etherlichaam. Dat had Lindenau alleen cognitief gedaan en het werd mij duidelijk dat het niet alleen om het denken gaat, maar ook om het ontwikkelen van voelen en willen.

Daarmee zijn we aan de slag gegaan, waarbij een aantal nieuwe vragen opkwam.'

'De centrale vraag is: zal de volwassene in de toekomst in staat zijn zijn wil zelfstandig in te zetten? Dat wil zeggen zonder druk van buitenaf, zonder uiterlijke discipline. Wat alleen een vraag naar het handelen schijnt te zijn, is echter het diepst verbonden met de vraag hoe de mens leert en leren kan. Door de moderne onderwijssystemen voor de volwassenen wordt de vrije wil om te leren gebonden en verlamd. De basis van het leren van volwassenen vormt de kennisdrift, de ontwikkelingszin en het streven naar verbeteren. Dat kan alleen bereikt worden door het leerproces te individualiseren. Het leerproces van de volwassene berust op de zeven etherische levensprocessen die voor het functioneren van ons fysieke lichaam verantwoordelijk zijn, zoals ademhaling, warmtehuishouding, voeding, uitscheiding, onderhoud, groei en herhaling. Als deze aan ons fysiek gebonden levensprocessen door ons ik worden omgevormd tot zeven leerprocessen, ontstaat in de mens een van het lichaam onafhankelijk geestelijk organisme. Je kunt ook zeggen: de zeven etherische levensprocessen van de mens vormen en verzorgen zijn fysieke kant. Het ik bouwt in het leerproces, door individuele arbeid, daaruit de cultuurkant van het menselijk wezen. Na het eenentwintigste levensjaar begint het volwassenleren.'

'Door de omvorming van de etherische levensprocessen ontstaan de zeven leerprocessen: waarnemen, zich verbinden, ervaren, individualiseren, oefenen, vaardigheden ontwikkelen en creatief zijn. Mijn eerste boek *Erwachsenenbildung als Willenserweckung* beschrijft de grondslagen van het leren door volwassenen. Het tweede boek *Erwachsenenbildung als Schicksalpraxis* gaat over het leren met het oog op de praktijk van het karma. In een volgend boek zal het geestelijk onderzoek als onderdeel van het leerproces verder worden uitgewerkt.

Juist het strakke onderwijssysteem vormt een blokkade voor het leren door volwassenen. Het creatief leren kan door ieder mens worden geleerd in de genoemde zeven stappen, die ieder mens moet scholen om creatief in het leven te staan. Deze inhoud staat uitgebreid beschreven in mijn boeken, die samen een nieuwe didactiek geven en de arbeidsvelden beschrijven die de agoog allemaal moet ontwikkelen. Als antwoord op wat de tijd van ons vraagt. Hoe geven wij antwoorden die de moderne mens - staande in een technologische samenleving - innerlijke vermogens geeft om niet alleen cultuur-resistent, maar ook cultuur-creatief te zijn? Daarvoor hebben we voor iedereen opleidingen nodig om zich gezond te kunnen handhaven en nieuwe antwoorden te vinden op de vragen van deze tijd.'

'Als je een mens aan het eind van zijn leven vraagt: hoe heb je nu eigenlijk geleerd, dan heeft hij meestal onderwijs genoten en werkervaring opgedaan. Als je verder vraagt, dan heeft hij ook geleerd van alle ontmoetingen en als je dan nog verder vraagt, zegt hij ten slotte: ik heb ook van mijn levenslot geleerd. Zo zie je dat het leven zelf een leerproces kan worden door de juiste omgang met het lot. Het lot is eigenlijk het toneel waarop alles plaatsvindt. Hoofdzak is hoe je met dat lot omgaat, al dan niet goed. Dat leren van het karma heeft Rudolf Steiner ook als hoofddoel van het leven gezien. Het leerproces van volwassenen speelt dus een rol in de manier waarop iemand met zijn karma omgaat. Na het onderwijs is dat de tweede leerweg: het "levensloop-leerproces". In de trant van de vragen: waar heb ik de boot gemist, waar heb ik mijn problemen niet verwerkt. Hoe ouder je wordt, hoe scherper je dat gaat zien. En dan ten slotte het derde levensthema: hoeveel beroepsdeformatie heb ik opgedaan? Waarom beginnen sommige mensen zich na hun veertigste te herhalen? En anderen niet! Creatief zijn is ook een leerproces. Voor de gezondheid van iedere volwassene is het nodig dat hij de geestelijke vraagstukken onderzoekend en zich ontwikkelend creatief tegemoet treedt. Geestelijk onderzoek,

Geistige Forschung in het woordgebruik van Rudolf Steiner. Dat is dus de derde leerweg: leren creatief te leven. Die drie leerwegen samen vormen de basis voor de volwassenenpedagogie. Zo kan ieder mens een grondslag vormen voor vakkennis, zelfkennis en vernieuwing. De creatieve mens is innerlijk jong en verandert steeds.' 'Een van de dingen die de nieuwe pedagogie benadrukt is het leren overdag en het leren door de nacht. We proberen daar ook een pedagogische methode voor te ontwikkelen. Een eenvoudig begin daarbij is je af te vragen wat je de vorige dag hebt geleerd, of te kijken naar de vragen waarmee je bezig bent geweest. Om te kijken of die de volgende morgen zijn veranderd. Het doel is dag en nacht met elkaar te verbinden. Daarmee school je het drempelbewustzijn.

Dit alles is een product van jaren lang hard werken, waarbij steeds meer mogelijkheden en middelen gevonden zijn en dat houdt niet op. Het "karma-leren" heeft bijvoorbeeld een vrij grote sprong gemaakt. Wij hebben ontdekt dat je dat ook drieledig moet aanpakken. We hebben nu drie fasen, waarvan de eerste is je karma leren zien, de tweede het verwandelen van de karmische uitdagingen en de derde het leren handelen om je lot te ordenen. Alle psychische problemen waar wij mee te maken hebben, zijn onverwerkt oud karma, conflicten, misverstanden, ruzies, spanningen, noem maar op. Dat is de grote wanorde van deze tijd. Daarom begrijpen we elkaar niet meer. Op dit ogenblik zijn er op vele plaatsen in de wereld groepen aan het werk met dit karma-leren.'

Hoe werkt dat?

'De basis cursus duurt vijf dagen. We gaan binnen een groep deelnemers uit van een ogenschijnlijk kleine gebeurtenis, een leuke band of zo. Zoiets heeft een reeks gevolgen. De eerst stap is dat we heel scherp waarnemen wat de situatie oproept, wat er bij zo'n gebeurtenis van binnen en van buiten gebeurt. Je kijkt dan naar het soort gebaar dat erbij hoort, dat een deel is van het wezen van de betrokken persoon. Waarom heb ik dat, wat kun je daaraan ontdekken? Waar komt het vandaan en wat moet ik daaraan ontwikkelen? De karmische oorsprong en de ontwikkelingsopgave voor dit leven wordt daarbij gevonden. Dit leerproces wordt meer in detail in mijn tweede boek beschreven.'

Zo'n interpretatie hoeft niet altijd juist te zijn...

'De enige die dat beslist is de persoon zelf. De mensen die naar hem luisteren, moeten dat aan hem aflezen en niet bedenken. Dat oefenen we de hele week. Ik heb mensen meegemaakt die zeiden: "Hou maar op... het is zo, het is zo, ik weet zeker dat het zo is." Het hart is het orgaan van de karmakennis, niet het hoofd. Je moet jezelf als het ware 'onthoofden'. Rudolf Steiner zegt: Der Verstand weisst nichts von Karma. Wat wij dus bieden zijn mogelijkheden en geen zekerheden. Wij interpreteren dus zeker niet! Degene om wie het gaat bepaalt zelf of hij er iets mee kan of niet. Wij doen niet aan hypnose en dat soort dingen. Wij blijven bij de goetheanistische waarnemingsmethode en dat is een leerproces. De meeste mensen geloven niet dat het kan, behalve als zij het zelf hebben gedaan.'

'Wat ik op het ogenblik doe is eigenlijk alsmaar nieuwe concepten, methoden en ideeën voor de volwassenenpedagogie ontwikkelen, die antwoorden geven op de vragen van de tijd. En dat alles over te dragen aan de medewerkers. Met als hoofddoel dat er een opleiding voor volwassenenpedagogen komt. Ik ben nu negenenzeventig jaar en veel mensen vragen zich af hoe lang dat nog kan. Ik moet dus een beetje haast maken. Wij hebben onszelf vanuit de praktijk ontwikkeld en nu moet het professioneel opgezet worden. Het is de bedoeling dat er in het najaar een cursus van drie maanden begint. Maar nu stuiten we op een typisch hedendaags probleem dat mensen zich moeilijk voor drie maanden vrij kunnen maken. Dat is een tijdsverschijnsel. Men wil wel komen maar dan voor een paar weekends. Je kunt in een paar weekends niet de vaardigheden scholen; daarvoor is een fundamenteeler aanpak nodig. Dat kost gewoon veel tijd en aandacht. Er is nu een kring van ongeveer tweehonderdvijfenzeventig mensen, die de beweging voor "nieuw leren" ondersteunen. En een aantal dat ermee op weg is. Vooral in Duitsland is de belangstelling erg toegenomen. Nadat in 1995 het Centre for Social Development in

Emerson ter ziele is gegaan, heeft het accent van ons werk zich meer naar Midden-Europa verplaatst. Er komen nu ook veel meer vragen naar opleiding van opleiders voor het nieuwe leren en voor het vernieuwen van deze opleidingen. De nieuwe beweging voor "adult learning" die nu internationaal twee en een half jaar bestaat en een sterke groei doormaakt, is inderdaad een beweging. Ik vertel er nu over en dan lijkt het of het allemaal door mij is gekomen. Maar ik ben een lid van die beweging tussen veel andere mensen. Dat moet goed duidelijk zijn.'

'Het gaat om de jonge mensen die nu op aarde terugkomen. Dat is een heel belangrijk thema en dat vraagt om een nieuwe vorm van volwassenen-leren, dat het mogelijk maakt voor de vele anders geaarde, michaëliësche zielen om hun weg te vinden. Je ziet nu kinderen op aarde komen die - ook in hun intelligentie - veel volwassener zijn dan normale kinderen. Die kinderen zijn vaak minder in balans en hebben het moeilijker hun weg te vinden. Wij hebben ook de taak de ouders te helpen bij het begeleiden van deze kinderen. Mijn laatste, geesteskind is een tweejarige opleiding voor "ontmoetings-gespreksterapie", die in het Duitse Kirchberg tot stand is gekomen. Hier wordt onder meer concreet gewerkt met karmadiagnose, drempeldiagnose en ontmoetingstherapie. Het is mijn diepe wens hiermee, uit de antroposofie geboren, aan de eisen van de tijd tegemoetkomende, medemenselijke hulp te bieden.'

Hoe ziet u de plaats en de rol van de Antroposofische Vereniging in deze tijd?

'Ik heb me altijd sterk met de vereniging verbonden gevoeld en heb ook zelf een "vereniging-carrière". In de tijd van Zeylmans nam ik deel aan de beleidsgroep, heb veel verenigingswerk gedaan, lezingen gehouden, was lid van het Engelse bestuur en klassenlezer. Ik denk dat de vereniging zich op het ogenblik in een overgangsfase bevindt. Er komen veel dingen in beweging, men wil meer naar buiten treden. De antroposofie is geen wereldbeschouwing maar een manier van mens worden. Het gaat erom wat er in mensen leeft en wat op heel verschillende manieren naar buiten kan en moet komen. Daarom moet er veel vernieuwd worden. Er zijn ook inderdaad signalen dat er meer leven in de brouwerij komt. Ik vind het wel jammer dat er binnen de vereniging tamelijk weinig belangstelling is voor wat ik doe, terwijl ik juist nastreef wat Steiner na de Weihnachtstagung (de Kerstbijeenkomst van 1923, TS) wilde. Het onderwijs aan volwassenen is immers wel degelijk een mogelijkheid hulpmiddelen te geven bij de drempelsituatie waar veel mensen op het ogenblik in staan. Het zal steeds belangrijker worden hoe mensen kunnen leren omgaan met bovenzinnelijke ervaringen. Gelukkig neemt die belangstelling hiervoor buiten de vereniging wel sterk toe.'

Wat is de grootste vreugde die u aan de antroposofie beleeft?

'Dat is een moeilijke vraag... er waren zo veel vreugdevolle momenten... even denken... ja, het meest wezenlijke is toch het beleven hoe het Christuswezen via het etherische vandaag in ons werkt of beter gezegd, werkzaam is in ons dagelijks leven. Het is een soort bevestiging van wat Willem Zeylmans altijd zei: "Antroposofie is het ontwaken van het ik in het etherische." Voor mij is dat de praktijk van het nieuwe leren aan volwassenen. En dat is voor mij ook heel duidelijk bij het leren van de karmaoefeningen in de laatste twee stappen: de karmische terugblik in het karmische vlechtwerk waarin men staat en het karmische perspectief dat kan ontstaan bij het nemen van belangrijke besluiten. Beide zijn geschenken van de etherische Christus, die steeds sterker voelbaar worden. Daarom kunnen we nu in steeds toenemende mate met het karma werken. Dat kon voor 1933 nog niet, want pas daarna verschijnt de etherische Christus steeds werkzamer in de wereld en de mensen.'